

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת בא, תשס"ט
מספר 794

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

משך שהיית בני ישראל במצרים – עיון בגישת שד"ל¹

בפרשתנו מסתיים שעבוד מצרים, ובני ישראל יוצאים לחירות. במאמר זה נדון בשתי שאלות:
א. כמה זמן שהו בני ישראל במצרים?
ב. כיצד הגיעו בני ישראל ממשפחה של 70 נפש לעם המונה כ-2.5 מיליון איש?¹ שאלה זו קשורה לשאלה הראשונה.

להלן נשים דגש על דעתו של שד"ל בסוגיה. אשר למשך השהייה במצרים – התשובה ברורה לכאורה. התורה נוקבת בשני מקומות את משך השהייה במצרים: בברית בין הבתרים נאמר לאברהם כי זרעו יהיה משועבד "בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם... אֲרַבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בר' טו:יג). הפעם השנייה מופיעה בפרשתנו בצורה ברורה וחד משמעית (פעמיים): בני ישראל שהו במצרים 430 שנה (יב:מ-מא).

על אף ההבדל הקטן באורך התקופה ברור שהכתוב מכוון לפרק זמן של כ-400 שנה. אולם כידוע, מסורת חז"ל נוקבת במשך שהייה קצר בהרבה. העמדה המקובלת בעולמם של חז"ל היא הדעה שבני ישראל שהו במצרים 210 שנה בלבד,² כשהמניין מתחיל ברדת משפחת יעקב מצרימה. השעבוד בפועל אף היה קצר יותר – 116 שנה.³ קיימים בסוגיה זו עמדות מיעוט נוספות,⁴ אך המשותף לכל העמדות הוא ההבנה שאין לפרש את המספרים 400 ו-430 כמשמעם.

עמדת חז"ל המפרשת שלא לפי פשט הכתוב את משך השהות של ישראל במצרים, בנויה על חישובי השנים המצוינים בתורה. התורה מציינת את אורך חייו של לוי שהיה מיורדי מצרים – 137 שנה (שמ' ו:טז); בנו קהת היה בן 133 שנה (וי:יח); בנו עמרם היה בן 137 שנה (וי:כ); ומשה היה בן 80 שנה בעמדו לפני פרעה (ז:ז). גם אם נטען טיעון מופרך לחלוטין, שכל בן נולד ביום האחרון לחיי אביו, וקהת נולד עם הכניסה למצרים, הרי חלפו רק 350 שנה מעת הירידה של יעקב ועד ליציאת מצרים. אך כיוון שברור שיש חפיפה רבה בין שנות חייו של אב ובין שנות חייו של בנו, הרי שמשך השהייה במצרים היה קצר מ-350 שנה, וודאי שאין הוא מגיע ל-400 שנה (לפחות), כפי שעולה מקריאת פשטי הכתובים.

¹ שמואל דוד לוצאטו (1800-1865) – פרשן מקרא ופילוסוף, מראשוני אנשי חכמת ישראל. האומדן מתבסס על ההנחות האלה: בני ישראל מנו כ-600,000 גברים גילאי 20-50. יש להניח שהיה מספר שווה של נשים באותם גילים. מכאן שבממוצע בכל עשור היו כ-400,000 אנשים ונשים, ולפיכך העם מנה כ-2 מיליון נפש עד לגיל 50. אין לנו נתונים על תוחלת החיים באותם ימים, אך חצי מיליון אנשים ונשים מעל גיל 50 הם הערכה ריאלית.

² סדר עולם רבה פרק א', נדרים לא ע"ב, מכילתא "בא" ובעוד מקומות.

³ סדר עולם פרק ג'. השעבוד החל על פי פשוטי המקראות רק לאחר מות כל בני יעקב (שמ' א: ו-ח), והאחרון הוא לוי שהאריך ימים יותר מכולם – 137 שנים, כנזכר לעיל. לדעת הרמב"ם באיגרת תימן פרק ג' משך השעבוד בפועל היה 140 שנה.

⁴ כגון שיטת הרלב"ג בבר' טו: יג וכן שמ' יב: מ, המציע שתי חלופות: 225 שנה או 240 שנה, או שיטת הרמב"ן לשמ' יב:מ-מב, שעולים ממנה פרקי זמן של 190 שנה ואף 227 שנה.

על פי העמדה המקובלת, 400 השנים המצוינות בכרית בין הבתרים נמנות מהולדת יצחק, ובפרשתנו מנויות 430 שנה מעת ברית בין הבתרים.⁵ לא נאריך כאן מדוע התורה כתבה במפורש שבני ישראל שהו במצרים 430 שנה, אף שכנראה זה אינו הפשט.⁶

שיטת שד"ל

שד"ל מתקשה לקבל את הסברה שבני ישראל הגיעו מ-70 נפש ל-600,000 גברים בין גיל 20-50.⁷ משמעות מספרים אלה היא שעם ישראל מנה יותר משני מליון נפש באותה עת והגיע למספרים אלה במשך 210 שנים. לשם הגעה למספר כה נכבד של אנשים⁸ צריך היה זמן רב יותר. לפיכך סבור שד"ל שיש לקבל את דברי התורה על שהיית בני ישראל במצרים במשך 430 שנה כמשמעם. ומה בדבר פירוט הדורות הכתובים בתורה, שמהם עולה תקופה קצרה יותר? על זה עונה שד"ל: "על כורחנו צריכים אנו לומר שהשמיט הכתוב קצת דורות בין קהת לעמרם". והצידוק לכך:

כי במדבר (ג: כח) היו לקהת פקודים במספר כל זכר מבן חודש ומעלה 8,600 ולא היו לו רק ארבעה בנים שהעמידו משפחות (עמרם, יצהר, חברון ועוזיאל), הרי לכל אחד מארבעת בני קהת היו 2,150 (צאצאים). והנה עמרם לא הוליד רק אהרון משה ומרים, ומשה לא הוליד רק שני בנים ואהרון ארבעה, ואיך ייתכן שיהיו לעמרם וכן ליצהר ולחברון ולעוזיאל 2,150 נפשות בשנה השנית לצאתם ממצרים?

לפיכך אין מנוס אלא לקבל את הדעה הקובעת:

לוי, קהת ועמרם לא היו דורות תכופים זה לזה, אך דורות אחרים היו ביניהם, ולפי זה יתיישב כמשמעו מספר שלושים שנה וארבע מאות שנה שישבו בני מצרים, ולפי זה יובן עוצם ריבוי בני מצרים, שלא אמרה התורה שהיה דרך נס ממש.

שד"ל מביא פירוש של חכם בשם יאסט, המפרש בדרך מקורית את מניין שנותיהם של לוי, קהת ועמרם: השמות האלה הנזכרים כאן שמות המשפחות, כי יאמר שכל זמן שהיה האב חי, על הרוב היו כל צאצאיו לאגודה אחת במשפחה אחת... ובמות האב הייתה המשפחה נחלקת, ולפעמים גם אחר מיתת האב לא הייתה מתחלקת עד אחר זמן מה. והנה משמעות הפרשה הזאת לפי דעתו היא כי משפחת לוי נשארה בתואר משפחה אחת ונקראת ע"ש לוי משך קל"ז שנים אחרי מות יעקב, ואז אחר זמן שמת לוי נחלקה לשלוש משפחות, ע"ש גרשון, קהת ומררי. וכן משפחת קהת עמדה לאגודה אחת קל"ג שנים, ואח"כ נחלקה לארבע משפחות. ובזמן יציאת מצרים כבר עברו קל"ז שנים, שהייתה משפחת עמרם משפחה אחת, וממנה היו משה ואהרון.

והנה אם תחבר שלושת המספרים האלה: קל"ז וקל"ג וקל"ז ותוסיף עליהם י"ז שנה, שעברו לישראל במצרים קודם מיתת יעקב, יהיו בידך תכ"ד שנים, כלומר קרוב לת"ל. לפיכך כל מקום שנאמר בן יצהר, בן קהת וכיוצא, עניינו מזרע יצהר, מזרע קהת.

יצוין שהאפשרות שבתורה (או בתנ"ך) יש דורות חסרים אינה מופרכת על אף נועזותה. אפשר להיווכח בכך מעיון ברשימות היוחסין המובאות בדברי הימים בכל הקשור לשבטי לוי, אפרים ויהודה.⁹ אם כפירוש שד"ל, הרי אנו מאריכים את תקופת השהיה במצרים ל-430 שנה, וכך ניתן עוד פרק זמן להתרבות העם. אך שד"ל לא הסתפק בכך. הוא אף סבור שמצרים ובני לאומים אחרים נסתפחו לבני ישראל במצרים במהלך השנים:

⁵ כאמור, זאת עמדת "סדר עולם" פרק א'. בעמדה זו מחזיקים רש"י בפירושו לבר' טו: יג ולשמ' יב: מ, "חזקוני" לבר' טו: ז; ורשב"ם לשמ' יב: מ; ספורנו שם ועוד. יצוין שעל פי פירושו זה יש לקבוע שאברהם עלה לארץ כנען בגיל 70 ולא בגיל 75 הכתוב בתחילת פרשת "לך לך". לפיכך נדחק בעל "סדר עולם" לקבוע שאברהם עלה לארץ כנען פעמיים. לרמב"ן, לרלב"ג, ראב"ע ולאברבנאל יש שיטות אחרות בדבר המועדים שמהם יש להתחיל למנות 400 או 430 שנים (מעת יציאת אברהם מחרן, מעת השלכתו לכבשן האש ועוד).

⁶ דוגמאות לפתרון: א. רמב"ן אברבנאל וראב"ע מוסיפים את המילה "עד". בני ישראל לא שהו 430 שנה במצרים אלא השלימו ל-430 שנה המתחילות להימנות לפני כן; ב. ראב"ע מצטט את תרגום השבעים המוסיף שבני ישראל ישבו במצרים "ובשאר ארצות" 430 שנה; ג. ראב"ע מעלה את האפשרות שכיוון שארץ כנען הייתה בשלטון מצרים, הרי הישיבה של האבות בארץ כנען עולה אף היא למניית התקופה; ד. על פי האמור בכרית בין הבתרים, הגרות שהחלה מזרע אברהם – יצחק, הייתה בת 400 שנה, אבל לא העיניו והעבדות שארכו פחות מכך (רמב"ן, אבן עזרא); ה. עיקר השעבוד היה במצרים, ולכן נתלה הכול במצרים (בכור שור).

⁷ שמ' ו: ב, ד"ה "וַיִּקַּח עֶמְרָם".

⁸ גם חז"ל היו ערים לקושי זה ולפיכך קבעו (במכילתא בא י"ב ועי' רש"י, שמ' א: ז) כי בנות ישראל ילדו שישה בכרס אחת. ודוק: לא שישה בלידה אחת אלא סך הלידות של כל אישה היו שישה (עי' בשפתי חכמים על רש"י שם באות ח').

⁹ הפרש דורות לא גדול קיים בין שבט לוי ליהודה (משה הוא דור שלישי ללוי, ואילו נחשון שלא זכה להיכנס לארץ הוא דור חמישי ליהודה), אבל לפי כמה מהשיטות יהושע הוא דור שביעי או תשיעי ליוסף (דבה"א"א: ז: כב-כז). חוסר התאמה נוסף בין שבט לוי ליהודה קיים עד ימי שלמה. 11 דורות בין שלמה ליהודה (שם ב: א-טז) לעומת 17 דורות בין לוי לעזריה הכהן בימי שלמה (שם ה: לז). אבל שושלת הלויים בין לוי לשלמה מונה 21 דורות (שם ו: יח-כג). והשוו בין שושלת לוי (דבה"א"א ה), לרשימה מקבילה וחסרה בעזרא ז. אין כל ספק שדורות חסרים יכולים להסביר פערים אלו, אך חייבים לציין שדווקא שבט לוי הוא המפורט מכולם.

על כן נראה לי כי ערב רב זה היה מעורב עמהם מלפנים והם מצרים שנשאו ישראליות ומצריות שנישאו לישראלים והם הם האספסוף.

נראה שאפשר למצוא סיוע כלשהו להסבר זה גם בדברי הרמב"ם (הלכות עבודת כוכבים פ"א), הסוקר את התפתחות האמונה בין באי העולם, ובהלכה ג הוא כותב (בהתייחס לאברהם):

והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען, והוא קורא שנאמר: "וַיִּקְרָא-שָׁם בְּשֵׁם ה' אֱלֹהִים" (כא:לג). וכיוון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו, היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם.¹⁰

גם מהתורה ידוע לנו שבית אברהם נימולו אֶתוֹ (בר' יז:כג,כז). לפיכך נראה לנו להציע שהמספר 70 המציין את בני יעקב היורדים מצרימה,¹¹ מונה רק את משפחת יעקב, אבל בית יעקב מנה קהל רב ביותר – עבדים ושפחות שעבדו אצל האבות במשך השנים ונעשו "חלק מהמשפחה".¹² אם כן, היורדים למצרים מנו כמה אלפי אנשים שהיו מאוחדים ברמה כלשהי באמונה בא-ל אחד. לשבט זה נוספו מצרים שהתחתנו עם הישראלים, ואם נוסיף לזאת את דעת שד"ל על משך השעבוד, נוכל עתה להעריך במידה ריאלית את התרבותם הגדולה של בני ישראל בארץ מצרים.

עו"ד יוסי ברכיה

עץ אפרים

¹⁰ נזכור עוד את דברי המדרש לפרשת "לך לך" (מופיעה אצל רש"י, יב:ה) – "וְאֵת-הַנְּפֹשׁ אֲשֶׁר-עָשׂוּ בְּחַרְוֹן" – אברהם מגייר את האנשים, ושרה את הנשים.

¹¹ וגם שם צויינו רק הבנים והנכדים, מבלי שנמנו הנשים, כך שגם על פי פשט התורה סך יורדי מצרים עלה על 70 נפש.

¹² השווה עם דברי יעקב בבראשית לב: ו, המספר לעֲשׂוֹ שיש לו צאן ועבד ושפחה.